

Під час зачитування або після закінчення має лунати уривок із музичного твору. Цей епізодичний елемент на семінарському занятті налаштовує студентів на лірико-оптимістичний настрій, після чого життєві віхи письменника вже не сприймаються як «сухі» факти і дати.

А запитання, на які студенти відповідатимуть наприкінці семінарського заняття, спрямовують на уважне «включення» в життя письменника:

1. Чи можна вважати ці слова своєрідним кредо Багряного-людини?
2. Як ви вважаєте, це пише оптиміст чи песиміст?

У підсумку або під час розповіді звучать, зазвичай, різні думки студентів про Багряного-людину і Багряного-митця. Але майже всі погоджуються з тим, що Іван Павлович Лозов'яга (Багрянний) – непересічна людина, у його біографії, на жаль, і досі є «білі» плями.

Отже, семінарське заняття (тим паче з елементами евристичної бесіди та проблемними питаннями) – не завжди пасивна форма сприйняття предмета.

На етапі засвоєння художнього тексту ефективність навчання підвищують звичайно більш активні типи семінарських занять: диспути, конференції тощо.

Досвід роботи викладачів-практиків переконує, що найбільшою популярністю в студентів користується семінар-диспут, на якому мають місце дискусія і полеміка.

Наприклад, під час вивчення теми «Ідейно-естетичні погляди Олександра Довженка» (за сторінками «Щоденника») творчі групи готуються за таким планом:

1. Історія написання і друку «Щоденника».
2. Жанр (теорія літератури).
3. Зміст «Щоденника»:
  - напрями поглядів Олександра Довженка;
  - визначення кредо митця;
  - значення і місце мемуарних жанрів у розкритті характеру (образу) художника.

Після ознайомлення (повідомлення студентів) з ідейно-естетичними поглядами Довженка і своєрідним кредо митця розгортається дискусія щодо проблемного питання: «Чи зберіг після каскадів трагедій (особистих і народних) своє митецьке і людське кредо Олександр Довженко?»

У підсумку студенти роблять кілька цікавих висновків: «Кредо – це віра, а погляди – це знання людини, ці поняття не обов'язково повинні збігатися у житті, але у долі Довженка вони трагічно переплелися».

Після аналізу життєвого і творчого шляху письменника можна запропонувати студентам виконати невелику письмову роботу (есе) для того, щоб вони могли сформулювати свої думки.

Таким чином, семінарські заняття більш ефективні, якщо мають на меті узагальнити і систематизувати знання із вивчення життєвого і творчого шляху письменників. Взагалі, на нашу думку, семінари будь-якого типу цікаві й корисні вже тим, що формують навички самостійної роботи на заняттях літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багрянний І. Сад Гетсиманський : [роман] / І. Багрянний. – К. : Дніпро, 1992. – 592 с.
2. Баханов К. О. У пошуках інноваційних шляхів навчання історії в школі / К. О. Бабанов // Бібліотека журналу «Історія та правознавство». Сучасний урок. Панорама методичних ідей. – Х. : Видавнича група «Основа», 2004.
3. Ващенко Г. Загальні методи навчання / Г. Ващенко. – К. : Укр. видав. спілка, 1997. – 180 с.
4. Молоцька І. Активізуючи систему навчання / І. Молоцька // Іноземні мови. – 2005. – № 2. – С. 96.
5. Онищук В. А. Урок в современной школе / В. А. Онищук. – М., 1982. – 168 с.
6. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології / О. І. Пометун, Л. В. Пирожено Л. В. – К. : Вид-во А.С.К., 2004. – 224 с.
7. Фасоля А. Мета, зміст, технологія уроку / А. Фасоля // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 19-23.

Ковалишин О.

Науковий керівник – доц. Штонь О. П.

ОМОФОРМИ ЯК ЗАСІБ СЛОВЕСНОЇ ГРИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

У художній літературі, особливо у творах для дітей, письменники часто вдаються до мовної гри (каламбуру) з метою створення комічного ефекту. Каламбур (франц. calembour) в українській літературній енциклопедії тлумачать як «переважно комічне переосмислення слів і виразів на основі їх багатозначності, омонімії, антонімії, синонімії або співзвучності» [8, с. 376]. Це вид мовної гри, заснований на вживанні в одному тексті або різних значень одного слова, або різних слів (словосполучень), тотожних або схожих за звучанням, внаслідок якого актуалізується певна двозначність, що створює гумористичний ефект.

Найбільш багатим матеріалом для такого прийому є омонімія.

Вивчення омонімії лежить у площині досліджень такого розділу мови, як лексикологія, розвиток якої пов'язаний насамперед з іменами О. Демської, А. Грищенка, В. Грещука, І. Кочан, Т. Левченко, Л. Лисиченко, Л. Полюги, О. Пономарева, М. Філон та ін.

Більшість омонімічної лексики є нейтральною, проте завдяки стилістичному прийому актуалізації, що базується на порушенні звичних семантико-синтаксичних зв'язків слова з іншими словами, у результаті чого виникають нове змістове виділення слова і несподівані асоціації, омонімія є матеріалом для створення дотепів і каламбурів. Поширені вони в розмовно-побутовому мовленні, усній народній творчості, художній літературі, найбільшою мірою – у дитячій. Дитячі твори сповнені внутрішнього мелосу, асоціативної гри й цікавих свіжих образів, віддзеркалюють глибоке розуміння автором душевних станів, інтересів і клопотів своїх маленьких персонажів і читачів. Проте стилістичний потенціал омонімії на матеріалі сучасної дитячої літератури в українській лінгвістиці ще не є достатньо вивченим. Це й зумовлює **актуальність** обраної теми.

Мета статті: виявити й описати омоформи у творах сучасних дитячих письменників. **Джерельною базою** слугували такі праці: «Одноримки» Олекси Різникова, антологія української поезії для дітей «Зелене Око» за ред. Івана Лучука, «Вибрані твори» Богдана Чалого.

«Омонімами називають слова, що звучать і пишуться однаково, але не мають нічого спільного у властивих їм значеннях» [7, с.149]. Крім повних омонімів, що збігаються у всіх формах, властивих відповідним словам, виділяються ще неповні (часткові) лексичні омоніми, слова, у яких збігається лише частина форм. Серед них омофони — слова, які мають однакове звучання, але різне написання, омографи — слова або форми слів, різні за значенням і звучанням, але однакові за написанням, і омоформи – слова, що виділяють на основі звукового збігу і однакового написання форм слів, які належать до різних лексико-граматичних класів або різних форм одного і того ж слова.

На підставі аналізу виявлених нами мовних фактів омоформи можна подіти на 17 класів (на основі співпадання): 1) іменник – дієслово; 2) іменник – іменник; 3) іменник – прикметник; 4) іменник – прислівник; 5) іменник – вигук, звуконаслідування; 6) іменник – прийменник; 7) іменник – числівник; 8) іменник – частка; 9) дієслово – прикметник; 10) дієслово – числівник; 11) дієслово – займенник; 12) прикметник – прислівник; 13) займенник – сполучник; 14) прислівник – вигук; 15) прислівник – числівник; 16) прислівник – прислівник; 17) прислівник – дієслово. Кількісне співвідношення їх ілюструє наведена нижче діаграма. Опишемо детальніше чотири перші групи, які виражені самостійними частинами мови.

ОМОФОРМИ

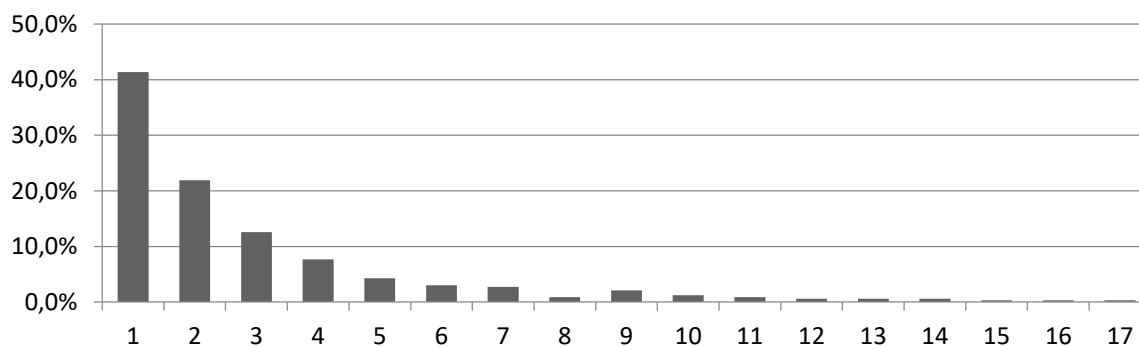

Рисунок 1. Співвідношення різних класів омоформ у творах для дітей

Як бачимо, пара «іменник – дієслово» – найчисельніша група омоформ (41% від усіх, зафіксованих нами). Найбільш частотними у цій групі є зафіксовані в каламбурах омонімічні пари: *мати* (ім.) – *мати* (дієсл.) – 7 уживань; *ніс* (ім.) – *ніс* (дієсл.) – 6; *діти* (ім.) – *діти* (дієсл.) – 4; *став* (ім.) – *став* (дієсл.) – 5; *віз* (ім.) – *віз* (дієсл.) – 4; *літа* (ім.) – *літа* (дієсл.) – 4; *гори* (ім.) – *гори* (дієсл.) – 4; *м'яти* (ім.) – *м'яти* (дієсл.) – 3; *поле* (ім.) – *поле* (дієсл.) – 3; *стріла* (ім.) – *стріла* (дієсл.) – 3; *луна* (ім.) – *луна* (дієсл.) – 3; *дати* (ім.) – *дати* (дієсл.) – 2; *заграв* (ім.) – *заграв* (дієсл.) – 2; *гай* (ім.) – *гай* (дієсл.) – 2; *удав* (ім.) – *удав* (дієсл.) – 2; *потік* (ім.) – *потік* (дієсл.) – 2; *біг* (ім.) – *біг* (дієсл.) – 2; *край* (ім.) – *край* (дієсл.) – 2; *чували* (ім.) – *чували* (дієсл.) – 2. Поодинокі натрапляємо омонімічні пари: *мила* (ім.) – *мила* (дієсл.); *приплив* (ім.) – *приплив* (дієсл.); *пила* (ім.) – *пила* (дієсл.); *шила* (ім.) – *шила* (дієсл.); *буду* (ім.) – *буду* (дієсл.); *роззяв* (ім.) – *роззяв* (дієсл.); *світи* (ім.) – *світи* (дієсл.); *світило* (ім.) – *світило* (дієсл.); *коти* (ім.) – *коти* (дієсл.); *оберіг* (ім.) – *оберіг* (дієсл.) та ін.

Наведемо приклади деяких із них: «Якщо у тебе є **мати**, Будеш все на світі **мати**» [1, с.579]; «І дитині хоче **мати** Зайчик сонця упіймати. <...> Бо ще треба силу **мати** Лиса долі упіймати» [4, с.4-5]; «Ось тут, моя ватро, палай і **гори**. Побачать тебе із отої **гори**» [3., с.91]; «– Ти, мій вогнику, **гори**, доки я зйду з **гори**» [1, с.579]; «Полчив я свої **літа**, та вже **літа** не **літа**» [1, с.69]; «Я тягнув на гору **віз**, а з гори мене він **віз**» [1, с.579]; «–Бач, вернулися аж звідки! Погуляйте трошки, **діти**, маю деякі діла! <...> Замість того, щоб **радіти**, я не знав, де ноги **діти**» [9, с. 119, 130]; «Ви про бітлів не **чували**? Ех, невігласи, **чували**» [9, с. 201].

В останньому каламбурі слово **«чували»** 1 – дієсл., 2 ос. мн., мин ч., дійсн. сп., акт. стан, недок., перех. і без додатка, розм. – чути, слухати не раз одне й те саме чи подібне що-небудь, **«чували»** 2 – ім. мн., Н. в. – те саме, що лантух – неповоротка, неспритна людина (Тут і далі значення слів подаємо за академічним тлумачним словником української мови в 11 т.)

Другою за чисельністю є група «іменник – іменник» (21,9 % від усіх омоформ). Для творення каламбурів автори використовують такі омонімічні пари: *зір* (ім.) – *зір* (ім.) – 6 уживань; *рік* (ім.) – *рік* (ім.) – 3; *міст* (ім.) – *міст* (ім.) – 3; *дні* (ім.) – *дні* (ім.) – 3; *душ* (ім.) – *душ* (ім.) – 2; *пил* (ім.) – *пил* (ім.) – 2; *лук* (ім.) – *лук* (ім.) – 2; *літ* (ім.) – *літ* (ім.) – 2; *Ігор* (ім.) – *Ігор* (ім.) – 2. Решта омонімічних пар трапляються по одному разу: *дзвоник* (ім.) – *дзвіночки* (ім.), *льосі* (ім.) – *льосі* (ім.), *Любов* (ім.) – *любов* (ім.), *Яків* (ім.) – *яків* (ім.), *риму* (ім.) – *Риму* (ім.), *рис* (ім.) – *рис* (ім.), *рота* (ім.) – *рота* (ім.), *Сум* (ім.) – *сум* (ім.), *технік* (ім.) – *технік* (ім.), *критика* (ім.) – *критика* (ім.), *кучері* (ім.) – *кучері* (ім.) та ін.. Подамо приклади: *«Мільйони струмків, ручаїв і рік, до моря воду несуть цілий рік»* [3, с. 267]; *«Оцей великий і красивий міст єднає центри двох чудових міст»* [3, с. 208]; *«Ось відїжджа козак до Сум, помалу тане смуток, сум...»* [3, с. 312]; *«Йому дай пару пил – він все спилив на пил!»* [3, с. 240]; *«Як добре б'є лук серед піль та лук»* [3, с. 193].

Група «іменник – прикметник» становить 12,6 % від усіх омоформ. Для досягнення жартівливого чи навіть іронічного ефекту дитячі письменники використовують такі омонімічні пари: *бурі* (ім.) – *бурі* (прикм.) – 3 уживання; *лютий* (ім.) – *лютий* (прикм.) – 3; *пісні* (ім.) – *пісні* (прикм.) – 2; *мама* (ім.) – *мама* (прикм.) – 2; *малий* (ім.) – *малий* (прикм.) – 2; *хижа* (ім.) – *хижа* (прикм.) – 2. Трапляються й поодинокі випадки використання таких омонімічних пар: *люба* (ім.) – *люба* (прикм.), *лиса* (ім.) – *лиса* (прикм.), *горобині* (ім.) – *горобині* (прикм.), *варта* (ім.) – *варта* (прикм.), *руда* (ім.) – *руда* (прикм.), *сіра* (ім.) – *сіра* (прикм.), *сита* (ім.) – *сита* (прикм.), *цілі* (ім.) – *цілі* (прикм.), *яре* (ім.) – *яре* (прикм.), *світла* (ім.) – *світла* (прикм.), *волога* (ім.) – *волога* (прикм.) та ін..

Проілюструємо їх: *«Як почався місяць лютий, вітер став холодний, лютий»* [3, с. 195]; *«Роздмухуй пічку вітре, буре, – Хай спалахне вугілля буре!»* [3, с. 44]; *«Тьотя Сойка: – Встань, малий, на підлогу сліз не лий <...> Дорогий ти мій комарик... Це ж малий, а вже школярик!»* [9, с. 182, 211]; *«Підлога в хаті ще волога, на стінах проступа волога»* [3, с. 78]; *«Всю перерву до дзвінка, пісня линула дзвінка»* [3, с. 100].

Не менш чисельною є група «іменник – прислівник» (7,7 % від усіх омоформ). Комічного спрямування тексту надають омонімічні пари: *справа* (ім.) – *справа* (присл.) – 3 уживання; *відразу* (ім.) – *відразу* (присл.) – 2; *далі* (ім.) – *далі* (присл.) – 2; *справа* (ім.) – *справа* (присл.) – 3. Інші омонімічні пари цієї групи зустрічаються лише один раз. Серед них: *повік* (ім.) – *повік* (присл.), *палко* (ім.) – *палко* (присл.), *Мілко* (ім.) – *мілко* (присл.), *гірко* (ім.) – *гірко* (присл.), *тут* (ім.) – *тут* (присл.), *мило* (ім.) – *мило* (присл.), *свято* (ім.) – *свято* (присл.), *Чіпко* (ім.) – *чіпко* (присл.), *різко* (ім.) – *різко* (присл.) та ін., наприклад: *«Поки мчать малята далі крізь весняні тьмяні далі»* [9, с. 122]; *«І бджілок – негайна справа, але ж ми...не маєм права гальмувать весняний рух! <...> Квітне справа, квітне зліва, світ положе тепла злива»* [9, с. 146, 151]; *«Має він, скажу відразу, до наук страшну відразу»* [9, с. 172]; *«Ой ти різочко, ти різко, як беш дошкульно й різко»* [3, с. 267]; *«Це велике наше свято. Ми його шануєм свято»* [3, с. 78].

Отже, аналіз омоформ у сучасній літературі для дітей дозволяє зробити висновок про те, що невідповідність між спільним звучанням та абсолютно відмінним значенням слів письменники використовують не лише для створення каламбурів, досягнення комічного ефекту, така словесна гра також сприяє розширенню словникового запасу маленьких читачів. Найбільш продуктивною моделлю використання омоформ для словесної гри є – «дієслово – іменник» та «іменник – іменник». Моделі із службовими частинами мови та інші типи неповних омонімів потребують подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зелене Око. 1001 вірш: Антологія української поезії для дітей. упор., передм., довідки про авт. І. Лучука. Тернопіль: Богдан, 2008. 656 с.
2. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник для студ. фак. журналістики ун-тів; гол. ред. М. С. Тимошик. 2-ге вид. К.: Либідь, 1993. 248 с.
3. Різників О. Одноримки: словник омонімів і схожослів; 2-ге вид. доп. і перероб.. Тернопіль: Богдан, 2011. 408 с.
4. Скунець П. Моя азбука.: Дитячі поезії та переклади. упор. та підгот. текстів Н. Скунець; післям. Х. Керити. Ужгород: Поліграфцентр «Піра», 2012. 200 с.
5. СУМ: Академічний тлумачний словник в 11 т. [електронний ресурс]. Режим доступу. <http://sum.in.ua/>
6. Сучасна українська літературна мова: підручник; за ред. А. П. Грищенка. 3-тє вид., допов.. К.: Вища шк., 2002. 439 с.
7. Сучасна українська мова: підручник для студентів вузів; за ред. О. Д. Пономарева. К.: Либідь, 1997. 400с.
8. Українська літературна енциклопедія: В 5-ти т. / Ред-кол.: О. Дзевєрін (відп. Ред.) та ін. К.: Українська радянська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1990. Т. 2. 576 с.
9. Чалий Б. Вибрані твори в двох томах. Казки: для мол. шк. віку. К.: Веселка, 1984. Т.2. 231 с.